

Harf Üzerine Tartışmaların *Sebilürreşad* Dergisine Yansımaları

Reflections of Debates Upon Alphabet (Letter) to Journal of *Sebilürreşad*

Mehmet Soğukömeroğulları*
Gaziantep Üniversitesi

Özet

Belirli bir döneme kadar Arap harflerini kullanan Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra harflerin ıslahı üzerinde durulurken bir müddet sonra harflerin ıslahından vazgeçilip alfabeyi değiştirme çabaları başlar. Daha sonraki dönemlerde Latin harflerine geçişe taraftar olanlar ve olmayanlar arasında ciddi münakaşalar olur. Bu münakaşaların olduğu yayın organlarından birisi de *Sebilürreşad*'dir. Bu yazıların tamamında Latin harflerinin kabulü reddedilir ve harflerin ıslahı istenir. Bazı yazılar da o dönemki dergilerden alınmış ve derginin yayın politikasına göre küçük de olsa belirli bir yer tutmuştur. Dergi yayınlandığı ilk dönemlerde milliyetçiliğe ve Turancılığa olumlu bir bakış sergilerken sonraki yıllarda belirgin oranda bir eleştiri başlar. Latin harfleriyle ilgili yazılar derginin yayınlandığı ilk dönemlere aittir. Özellikle Türk dünyasında Rusya'nın baskılarıyla Latin harflerine geçmeye zorlanan Türklere gazete sütunlarında yer ayrıldığı görülür ve bu durumun Türk dünyasındaki birlikteliğe sekte vuracağı vurgulanır. Medeniyet, matbaa, ekonomi, kolonyalizm ve milliyetçiliğin harf bağlamındaki yansımalarına da dergide yer verilir.

Anahtar Kelimeler: Latin, *Sebilürreşad*, dergi, harf.

Abstract

In Otoman State which had used Arabic alphabet until a certain period the issue of writing in Latin alphabet was gained currency thanks to the students who had been to Europe and the ambassadors who had come from Europe in 18th and 19th centuries. After Tanzimat (reforms in 1839) amendment of letters had been given point first and then it was abandoned and alphabet replacement attempts began. In later periods serious arguments among the ones in favour and against the transition to Latin alphabet occurred. One of the media organs in which these arguments had been appeared was *Sebilürreşad*. In all these articles acceptance of Latin alphabet was refused and instead the amendment of current letters was required. Some of the articles were taken from the journals of that time and according to the broadcasting policy of the journal occupied a certain place even a little. When the journal had leaned to nationalism and Turanism in its first periods after years a criticism began in a distinct manner. The articles related to Latin alphabet belonged to the first periods of the journal. It was seen that especially Turks who had been forced to accept Latin alphabet by Russia in Turkish world were taken place in newspaper columns and it was emphasized that this situation would

* Yrd. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

interrupt the unity within Turkish world. Relections of civilization, printery, economy, colonialism and nationalism in terms of alphabet were also taken place in the journal.

Keywords: Latin, *Sebilürreşat*, journal, alphabet (letter)

Giriş

Tarih boyunca Türkler, Göktürk yazısı, Brahmi, Uygur, İbrani, Latin, Yunan, Mani, Ermeni, Gürcü, Arap, Tibet ve Kiril alfabelerini kullanırlar. Osmanlı Devleti döneminde ise bunlardan Arap harfleri tercih edilir. 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren Türkçeye ilginin güçlendiği gözlemlenir. İlk önceleri bu ilgi kişisel iken sonraları bu ilginin nedeni değişir ve Avrupalılar siyasi ve ekonomik yönden Türkçeye önem vermeye başlarlar. Osmanlı Devleti'nde özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'ya giden öğrenciler ve Avrupa'dan gelen elçiler sayesinde Türkçenin Latin harfleriyle yazılması konusu gündeme gelir. Tanzimat Dönemi'nde dilde sadeleşme hareketleri ile başlayan dil üzerindeki görüşler, II. Meşrutiyet'le birlikte harfler üzerine yönelir. Tanzimat'tan sonra harflerin ıslahı üzerinde durulurken bir müddet sonra harflerin ıslahından vazgeçip alfabeyi değiştirme çabaları başlar. Daha sonraki dönemlerde Latin harflerine geçişe taraftar olanlar ve olmayanlar arasında ciddi münakaşalar olur. Bu münakaşaların olduğu yayın organlarından birisi de *Sebilürreşad*'dır (Gülmez, 2006: 4-53).

Sebilürreşad dergisinin kurulduğu sıralardaki adı olan *Sırat-ı Müstakim* kendisini "din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulûmden bahis haftalık gazetedir" diye tanımlayarak 11 Temmuz 1908 tarihinde kurulur ve ilk nüsha 14 Ağustos 1908 tarihine aittir. Derginin 182 sayısı veya yedi yıllık cildi 29 Şubat 1912'ye kadar yayımlanır. 24 Şubat 1327 tarihinde ve 193. sayıdan itibaren mecmua *Sebilürreşad* adını alır. *Sebilürreşad* 5 Mart 1925 tarihine ve 641. sayısına kadar kesintisiz yayımlanır. Bu nüshalar 18 yıllık cildi oluşturur. 22 yıllık bir kesintiden sonra mecmua bu kez Latin harfleriyle yayımlanmaya başlanır. Mayıs 1948 ile Mart 1965 yılları arasında 359 sayı çıkarılır (Debus, 2009: 31-32). Derginin yayın yılları dikkate alındığında Meşrutiyet'in ilanını, I. Dünya Savaşı, Cumhuriyet'in ilanını yıllarında kesintisiz devam ettiği görülür. İkinci yayın döneminde ise dinî tartışmalar söz konusudur. Bu yıllarda Türkiye'de tartışılan konulardan biri harf meselesidir ve dergide bu konuyla ilgili çeşitli yazılar neşredilir. Latin harflerine karşı olan yazılar, harflerin ıslahından yanadır. Yayın hayatının ikinci döneminde ise Kur'an'ın Latin harfleriyle yazılamayacağına dair yazıların dikkati çektiği görülür.

Harflerin Islahı Düşüncesi

Meşrutiyetin ilanından sonra bazı Osmanlı aydınları harfler konusu üzerindeki düşüncelerini ortaya koyarlar (Gülmez, 2006: 89). *Sebilürreşad* dergisinde çıkan yazılarda da aynı konuya dikkat çekildiği görülür. Milaslı İsmail Hakkı'nın "Milletlerin Terakkisinde Elifbanın Hususu" (Hakkı, 1335: 119-122) başlıklı yazı bu konu üzerinde olup, İslam dünyasının geri kalış sebeplerinden birisinin bitişik harf kullanılmasına bağlı olduğunu vurgular. Söz konusu yazıya göre, Müslümanların geri kalması konusunda dikkat edilmeyen sebeplerden birisi de küçük görüldüğünden veya pek dikkat edilmediğinden üzerinde fazla

düşünülmeleyen harflerdir. Müslümanlar arasında bu şekilde dikkat edilmemesine rağmen bütün dünyada bu konu üzerinde çalışan birçok bilim adamı mevcuttur. Hatta bunlardan biri "bana mükemmel bir elifba verin size mükemmel bir medeniyet vereyim" demiştir. Fakat Kur'an-ı Kerim bunları onlardan evvel söyler. İlk ayet olan "İkra", İslam dininin okumak ve yazmak üzerine kurulu olduğunu gösterir.

Yazıya göre, Avrupalılar gerek Endülüs'te gerekse Haçlı Seferleri'nde İslam dünyasının bilgi seviyesine hayran kalırlar. Ancak harf kullanımı konusunda İslam dünyasından daha kolay bir alfabeyle sahip olduklarından "din-i İslam'ın tahsil-i ilme dair olan o emr-i celilesinin katiliğine binaen Müslümanlar demir leblebi çiğneyerek, dirsek çürüterek, beyin patlatarak yirmi otuz seneden ömür iktifasıyla yetiştirdiği" genel millete nispetle kadın erkek herkesin okuryazar olmasını sağladılar. Fakat bu çabuk olmaz. Çünkü Hristiyanlık ilim tahsiline İslam dini kadar rahat izin vermediğinden tıbaat icat edilmemiştir. Fakat matbaa icat edildikten sonra okuma yazma oranı artmış, ucuz okuma ve yazma sağlanmış ve yazıları ayrı olan milletler "şimendifer" hızıyla ilerlemeye başlamışlardır. İslam dünyası ise "eski Arap atı" süratiyle kaldığından geri kalmıştır. Burada asıl soru medeniyet ve ilmin İslam dünyasıyla başladığı hâlde neden İslam dünyasının geri kaldığı sorusudur. Bu sorunun cevabı Avrupa'nın ileriye gidip de İslam dünyasının neden geri kaldığının da cevabını verecektir.

Müslümanlar her tür sanayide ve harfte ileri gitmişlerdir. Fakat "tıbaat" yani matbaanın icadını düşünmemiş olduklarından geri kalmışlardır. Fakat bu kadar ileri gittikleri halde bunu neden düşünmemişlerdir? Bunu düşünmüşlerdir ancak harflerin veya yazılarının bitişik olması sebebiyle matbaaya tatbik edebilmek için binden fazla kalıp yapılması gerektiği gibi hareke sorunu da olduğundan zorluk kat kat artmış ve bu fikir ortaya atılsa da bundan kısa sürede vazgeçilmiştir. Hatta ilk uygulayan kişi olan İbrahim Müteferrika'nın ne kadar zorluk çektiği 1500'den fazla kalıp yaptırmasında görülebilir. Hatta makale yazarı İsmail Hakkı'ya göre, o vakitten beri bu basitleştirilmeye çalışılsa bile 500'e yakın şekil buldurmak gerekir. Bununla beraber harekeli yazı basmak yine tatbik edilmesi zor bir iştir. Bu fikir birbirinden ayrı harf kullanan milletlerden birinin aklına gelince çabucak hasıl olmuş ve 30-40 kalıpla vücut bulmuştur. Bütün Garp âlimleri de bu fikirden dolayı Batı'nın ilerlediğini, İslam dünyasının yazısının gayri fenni olduğundan geri kaldığını vurgularlar.

İslam dünyası Kurtuba, Bağdat gibi bazı merkezlerde ilerleme kaydetmiştir. Ancak bu bütün İslam âlemine genişleyememiştir. Fakat milletleri kurtaracak birkaç âlim değil, her ferdin haddince bir kıymeti ilmiyesinin olmasıdır. Bitişik yazının İslam dünyasına kötülükleri şunlardır:

Bu yazıdan dolayı çocuklar geç okuyup yazarlar. Bunun iki sebebi vardır: çokluk ve yokluk. Çokluk olarak bir harfin başta, ortada ve sonda farklı yazılması kastedilir. Bu durum çocukların okuma ve yazma konusunda zorluk çekmesinin sebeplerindendir. Bundan dolayı bir kısım kişiler okuma ve yazmadan vazgeçerler. Diğer üzerinde durulan konu ise yokluktur. Yokluk kelimelerde harekelerin olmamasıdır. Hükm gibi kelimeler 3 harften mürekkep oldukları halde her birinin vezinleri farklıdır. Bu o kadar zor değildir, hatta çocuğun hafızası için iyi de olabilir. Fakat aynı yazıyla yazılan farklı kelimelerle karşılaşan çocuğun bir

müddet sonra zihni karışır ve iş içinden çıkılmaz bir hâl alır. Bundan dolayı yazının fenni olması gerekir. Örnek olarak da Japonlar verilir. Çünkü Japonlar yazılarını ıslah ettikten sonra ilerlemişlerdir. Burada iki yanlış fikir vardır:

1. Japonların yazısı ilerlemeye mani olmamıştır.
2. Latin harfini kabul edelim.

İsmail Hakkı'ya göre her iki fikir de yanlıştır. Çünkü Japonlar Avrupalı bir âlimin desteğiyle eski yazılarını ıslah etmişlerdir. Yeni yazıya da "kanagara" yani "yeni yazı" demişlerdir. Japonlar hem kendi yazılarını hem de Latin harflerini gençlerine öğretmişlerdir. Nitekim bizim de tahsil görmüşlerimiz aynısını yaparlar. Özet olarak Japonların ilerlemesi İsmail Hakkı'nın kabul ettirmek istediği yazı tarzında ıslah ile mümkündür. İkinci olarak yazının ıslah edilmesinin sebebi okumak, yazmak ve öğrenmektir. Bunun için ilk olarak harflerin arası açık olmalıdır. İkinci olarak harflerin yüksekliği ayarlanmalıdır. Bunun kaidesi bizde yoktur. Üçüncü olarak satır aralıklarına dikkat edilmelidir. Dördüncü olarak duvarlara asılan levhalar 4 metreden kolayca okunabilmelidir.

Milaslı İsmail Hakkı'nın "Milletlerin Terakkisinde Elifbanın Hususu" başlıklı yazısının sonunda, köylü, fakir ve kadınların okuyamamasından ve köy hocalarının harfleri öğretmekte zorlanmasından dolayı fenni bir yazıya ihtiyaç olduğu üzerinde durulur. İkinci olarak da Latin harflerine ihtiyaç vardır. Fakat Latin harflerine 22 harf ilave edilmelidir. İlave edilse bile lisanı, edebiyatı, dini anlatamayacaktır. Bundan dolayı Osmanlı alfabesi ayrı yazıldığı takdirde Latin harflerine ihtiyaç yoktur (Hakkı, 1335: 119-122).

Harflerin ıslahı üzerinde duran diğer yazı ise, Elmalılı Hasan Efendi Zade Arif'in "Yeni Hurufun El Yazısına Ait Birkaç Söz" (Arif, 1330: 56) adlı makalesidir. Bu yazı harflerin ıslah düşüncesine olumlu yaklaşmaktadır. Yazmada ve okumada eski harflerin güçlüğü ve yeni harflerin kabulü taraftarı olduğunu ifade eden yazar, bu yazının birkaç eksikliği olduğu üzerinde durur. İlk eksiklik cümlelerin baş harflerinin aynı olmaması gerektiğidir. Bunun için çeşitli yollar öne süren yazıda asıl önemli konu yazının matbaa için uygun hatta "mükemmel" olduğudur. Yazıda harflerin bitişmemesi için uygun yollar aranması gerektiği üzerinde duran yazar, "ecnebi yazıların bitiştiği ve ayrıca majeskul harfleri de bulunduğu için kelimeler karışmıyor" diyerek Batı yazısını beğendiğini de vurgular.

Milaslı İsmail Hakkı "Yeni Yazının El Yazısında da Bitişmemesi Büyük Meziyettir" (Hakkı, 1330: 70-71) başlıklı yazısında yukarıdaki yazıya cevap verir. Üstteki yazıyı desteklese de ona göre buna ihtiyaç yoktur. Çünkü amaç köylülere varıncaya kadar okuma ve yazmayı öğretmektir. Bundan daha uzunca yıllar bu yazılardan sakınılmalıdır. Diğer mesele el yazısının bitişip bitişmeme mevzusudur. Buna göre, Batılıların her şeyini almamalı, sadece ihdas edilmesi gerekenlerini almak gerekir. Batı'dan Latin harflerini almak, yazara göre iyi bir sonuç vermeyecektir. Çünkü sürat ve sühulete manidir. Çünkü bitişik yazıldığı vakit insan birkaç hareketle yazılacak ayrı harfleri yazmakla mükelleftir. Osmanlı harfleriyle de bazı kelimeler ayrı yazıldığı için Milaslı İsmail Hakkı'ya göre harfler ayrı yazıldığı takdirde sorun ortadan kalkacaktır. Milaslı İsmail Hakkı harf değişimine değil, harflerin birleşmesine karşıdır.

Latin Harflerinin Karşısındaki Yazılar

Harflerin ıslahını düşünenler Latin harflerinin tamamıyla karşısındadırlar. Bu bölümde iki yazı mevcuttur. Yazarları belli olmayan yazıların ilkinde Kâzım Karabekir'in Latin harflerinin karşısında yer aldığı üzerinde durulurken ikincisinde Latin harflerinin kabulüyle ilgili kanun teklifini kabul ettiği belirtilir. Yazarı belli olmayan bu yazılardan ilki, "Latin Hurufu Meselesi" (İsimsiz, 1339: 82-83) başlığını taşır. Bu yazıda, Batılılaşma taraftarlarının Latin harflerine geçiş ile ilgili olarak İzmir İktisat Kongresi'nde Kâzım Karabekir'e bir teklifte buldukları üzerinde durulur. Kâzım Karabekir'in buna verdiği cevap ise yazının konusunu teşkil eder. Yani Kâzım Karabekir'e ait olan yazıya göre Kâzım Karabekir, Latin harflerinin karşısındadır.

Kâzım Karabekir konuşmasında ilk olarak Arnavut ve Azerbaycanlıların harf değiştirme yanlısına düşüklerinden bahseder. Sonra da bu fikri, Türkçenin zor olduğunu ifade eden tercümanların ortaya attıklarını ifade eder. Diğer taraftan ecnebler de, Türkleri ecnebleştirmek maksadıyla harf değişimi konusunu gündeme getirdiklerini de anlatır. Hatta Türkleri seven kişilerin de tercümanlar bu zor olduğunu söyledikleri için dili öğrenmekten vazgeçtiklerini de ilave eder. Fakat bu kişiler Türk'ün sadık, sözünde duran, misafirperver, fedakârlık seciyelerine hayrandırlar. Yazıya göre bir kavme iktisaden bağlanmak o kavmin lisanına hâkim olan insanların çokluğu ile ortaya çıkar. Mesela Amerika'daki insanlar bizim dilimizi bilse Türkiye'de birçok kişi oraya gider ve para kazanır. Fakat bugün bir kuvvet bütün cihana bir propaganda yapıyor: "Türk yazısı güçtür, okunmaz". Kâzım Karabekir'e göre, Latin harfleri kabul edildiği takdirde mukaddes eserler, tarihler ve binlerce eser ortadan kaybolur. Ayrıca kabul edildiği gün Avrupa'nın eline "Türkler Hristiyan oluyor" silahı verilir. İşte düşmanların üzerinde çalıştıkları plan budur. Ayrıca yazı zor değildir. Çocuklar 1 ile 3 ay arasında gazete okur seviyeye gelmektedirler. Diğer taraftan Latin harfleri karışıktır, onlar bir sayfa yazana kadar Kâzım Karabekir Osmanlı alfabesiyle 10 sayfa yazabilmiştir. Sonra Türkçeyi terennüm edecek hiçbir Latin harfi yoktur. Bunun haricinde yabancılar bunu ortaya attığı için bütün İslam âlemi Türkiye'nin karşısına çıkacağından bu zararlı fikirlerden uzak durulmalıdır.

Vakit gazetesinde Kâzım Karabekir'in Latin harfi teklifini kabul ettiğine dair bir telgraf görülür. Bunun üzerine *Sebilürreşad* dergisinde "Latin Hurufatı Aleyhinde Mühim Bir Rapor" (İsimsiz, 1343: 45) başlıklı yazı neşredilir. Çünkü Kâzım Karabekir bunun tam olarak karşısındadır. Çünkü o Azerbaycan'da görev yaptığı sırada onların Latin harflerini kabulünün İslam milletleri arasında ayrılığa sebep olacağına dair bir rapor göndermiştir. Bu rapor Semih Rifat Bey'e tevdi olunmuş, o da büyük emeklerle Latin harfi aleyhine mühim bir rapor kaleme almıştır. Hatta bu rapor için kendisine ücret verilmiştir. Ancak Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu buna karşı çıkmak istemişlerse de Semih Rifat onları susturmuştur.

Turan Düşüncesi ve Latin Harfleri

Sebilürreşad'ın milliyetçiliğe ve millî devlete karşı tutumu yayınlandığı yıllarda büyük bir değişime uğrar. İlk yıllarında İsmail Bey Gasprinski, Ahmet Agayef, Ayaz İshaki, Yusuf Akçura gibi Rusya'nın tanınmış Türk entelektüelleri mecmuanın çalışanları arasında yer almaktadır. Tatar modernizmiyle birlikte

Turancılık ve Pantürkizm düşüncesi mecmuada görülmeye başlanır. 1909 yılının başında Türk Derneği yayın organı olarak *Sırat-ı Müstakim*'i seçer. Derginin sonraki sayılarında milliyetçiliğe bakış ciddi bir değişime uğrar ve Mehmet Akif siyasi milliyetçiliğin çok uluslu devletler için tehlike oluşturduğu fikrini benimser. Böylece derginin milliyetçiliğe bakışı da değişmiş olur (Debus, 2009: 185-187). Latin harflerinin değişimi ile ilgili yazılardan Turancılık ile ilgili olanları derginin ilk dönemine aittir. Yazılarda özellikle dikkati çeken konu Rusya'nın Türk dünyasına Latin harflerini kabul ettirerek Türkiye'yle bağına koparmak istemesidir. Bu yazılardan ilkinde Türkistan ahvali hakkında *Yeni Kafkasya* gazetesine yazılan bir mektuba göre, Bolşevikler hilale karşı hücum ettiklerinden Latin harfi meselesini ortaya atarlar ve Arap harflerine hücumla başlarlar:

"Bolşevikler hilale karşı dekret nesrettikleri zaman ortaya Latin harfati meselesini çıkardılar, Arap harfati yavaş yavaş hücumla başladılar. Bu meselede Bolşevikler bir şeytanlık yapıyorlar. İslam ve Türk düşmanı olan birkaç herif Rus Bolşevikleri (Biraydev gibi) Arap harfati himaye ederek meydana çıkıyor. Bir kısım Ruslar ilim ve fen terakkisi namına Latin harfati takdim ederek "fenni deliller gösteriyorlar! Siyasi idare ise Müslüman komünistlere Arap harfati karşı ciddi bir hücum ve muharebe açmayı, Arap harfati taraftarlarını aks-i inkılapçı göstermeyi "Çefa" ile tedhiş etmeyi kati surette emreder. Güya Arap harfati karşı hareketi, Ruslar tarafından değil, "Müslümanlar"ın kendileri tarafından olarak göstermeye çalışıyorlar. Moskova bendeleri de bütün içtihatları ile velinimetlerine sadakat gösteriyorlar. Bir Romalı "kölelerimiz sadık oldukları müddetçe Roma hâkimiyeti ebedi olacaktır" demiş. "Müslüman komünistler sadık oldukça Moskova hâkimiyeti ebedi olacaktır." demeye de Baskutski, Guldenberg ve Andrebiflerin hakkı vardır." (İsimsiz, 1343: 157).

Yazarı belli olmayan "Latin Harfati" (İsimsiz, 1339: 191-192) başlıklı yazıda *Yeni Kafkasya* gazetesinde çıkan bir yazı konu edilir ve Latin harfleri konusunda Rusların ısrarı ve kararı üzerinde durulur. Buna göre, Bolşevikler Azerbaycan'da bir an önce Latin harflerine geçilmesine karar vermişlerdir. Bunun için de Bolşevikler kendi dergileri olan *Yeni Yol* ve bazı gazetelerde resmî ve fiilî olarak çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca Bakü'deki "Laryovastok" gazetesine göre bunun için Azerbaycan'daki Millî Eğitim Bakanlığı'na 3000 altın ruble verilmiştir. Bu tür durumlara rağmen Latin harflerinin tatbiki halk tarafından inkırazına uğrar. Ayrıca Latin harflerinin kabulü İslam ve Türk Birliğine vurulacak en büyük darbedir. "*Zaryavastok* gazetesini bunu izale etmek için birtakım mugalatakârane neşriyatta bulunuyor." (İsimsiz, 1339: 191) ifadesi de kullanılır. *Yeni Kafkasya* gazetesini Bolşeviklerin yayınına naklettikten sonra şöyle demektedir:

"Azerbaycan Latin harfatiyle yazıp okumaya başlarsa İstanbul'da çıkan kitapları okumaktan mahrum kalır; onun gibi Bakü'de intisar edecek eserleri de Anadolu okuyamaz. İslam ve Türk ittihadından korktukları mesele budur. Çünkü bu harsî bir rabitadır." (İsimsiz, 1339: 191).

Bu kültürel bağı ilk önce Çarizm ortadan kaldırmak ister. İran ve Türkiye'den birçok hocayı Türk Dünyasına sokmaz. Türkçeyi mekteplerden kovardı. Katı ve şiddetli bir Ruslaştırma siyaseti güderdi. Katı ve şiddetli bir Latin harfati zorlaması olsaydı bugün milliyet meselesi ortadan kalkardı. Bunun yanı sıra "Behramoflar" gibi Ruslaştırılan Türkler, bu kültürel birlikteliği dikkate almazlar. Hatta Türklerin medeniyeti olduğunu kabul etmezler ve onları cahil

görürler. Bu ruh Azerbaycan Latincilerini tahrik etmektedir. Ancak buna birçok münevver de karşı çıkmaktadır.

Yine yazarı belli olmayan aynı başlıklı başka bir yazıda (İsimsiz, 1339: 82-83) "Azerbaycan Maarif Komiserliği" sonbahardan itibaren Azerbaycan'da Latin harflerine geçileceğini yazmaktadır. Bu Türk ve İslam Birliği için vurulan çok büyük bir darbedir. Buna göre Azerbaycan'daki ve Türkiye'dekiler birbirlerinin yazdıklarını artık anlayamayacaklar. Uzun yıllar Avrupalıların uğraşıp da başaramadıkları düşünceler Ruslar tarafından bir anda başarıya ulaşmaya başlar. Çarlık Rusyası hegemonyası altındaki milletlere hürriyet ve istiklal yüzü göstermemektedir. Bolşevikler ise sosyal hayatlarını da mahvetmektedirler. Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura Batı ve Doğu Türklerinin harfleri değiştirdikten sonra ilişkilerinin kalmayacağını ifade etmişlerdir. Bu değişime ilk karşı çıkan Kâzım Karabekir olmuştur. Buna yegane cevap veren Samih Rifat'tır. Yazının sonunda Türk dünyası ile ilgili şu önemli tespitlerde bulunulur:

"Eğer Azerbaycan'da da ilim yerine siyaset kaim olmamış olsa idi, eğer bu güzel memleketin rehberleri mazi ile alakalarını keserek tarihlerine, dinî ve millî ananelerine arka çevirmiş olmasaydılar, belki onlara irşadat-ı ilmiye ve milliyede bulunmak kabil olurdu. Lakin heyhat, o din ve ırk kardeşlerimiz de kendilerini bugün ecnebilere kaptırdılar." (İsimsiz, 1339: 83).

Üç yazı bir bütün olarak ele alındığında Rusya'nın fasılalarla Türk dünyasına Latin harflerini kabul ettirdiği gözlemlenir. Amaç hem Türk dünyasındaki birlikteliği bozmak hem de Rusya'nın hegemonyası altındaki Türkleri Ruslaştırmaya çalışmaktır. Bunun için Rusya'nın iki yolu vardır. Alıntıda da bahsedildiği gibi bu unsurlar dil ve dindir. Azerbaycan'daki münevverler dinî ve millî geleneklerine yüz çevirdiklerinden kendilerini ecnebilere kaptırmışlardır. Demek ki bir toplumu oluşturan unsurlardan ilki dinî geleneklerdir. Bundan dolayı Kur'an'ın Latin harfleriyle yazılmak istenmesi geleneğe bir başkaldırı özelliği gösterir ve dergi sütunlarında kendine yer bulur.

Kur'an ve Latin Harfleri

Bu yazılar *Sebilürreşad* dergisinin 2. döneminde yayımlanır. İlk yazı olan "Kur'anın Lâtin Harfleriyle Yazılmaması Hakkında Başvekâlete ve Diyanet Reisine çekilen telgraflar" (İsimsiz, 1958: 55-58) başlıklı yazıda başvekâlete ve diyanet işlerine çekilen telgraflar söz konusu edilir ve Kur'an'ın Latin harfleriyle yazılmadığından dolayı duyulan memnuniyet telgraflarla belirtilir.

Diğer yazı olan "Kur'an ve Latin harfleri Latin harfleriyle Kur'an Değil, Türkçe bile doğru dürüst yazılamaz" (İsimsiz, 1958: 55-58) başlıklı yazıda Kur'an'ın Latin harfleriyle yazılamayacağı konusuna İsmail Hami Danişmend tarafından verilen cevap referans olarak gösterilmiştir. İsmail Hami Danişmend'e göre, Kur'an'ın Latin, Çin, Yunan veya yeryüzünde olan lisanlarla neşredilmesinde bir mani yoktur. Ancak üzerinde durulması gereken nokta şu an kullanılan alfabe ile Kur'an'ın neşrinin mümkün olup olmadığıdır. Buna İsmail Hami Danişmend'in cevabı hayır olmuştur. Çünkü kullanılan Latin alfabesinde sessiz harfler eksiktir. Uzun ses işareti olmadığı gibi imlası da yoktur. Ayrıca yazıda Kur'an'ın Latin harfleri ile yazılamayacağı ses tehalüfleri bağlamında açıklanmaya çalışılır.

"Türkçeyle Arapça arasındaki ses tehalüfleri çok daha fazladır. Sonra, sesli harfler itibarıyla de Arapçada imale vardır. Türkçede yoktur. Bu vaziyette şimdilik

alfabemizle Kur'an neşri imkânsızdır. Ancak müsteşriklerin kullandıkları bir fonetik alfabe vardır. Onunla Kur'an-ı Kerim yazılabilir. Fakat, bununda birçok güçlükleri vardır."(İsimsiz, 1958: 53).

Diğer taraftan akademik camia yeni bir alfabe icat edip bununla Kur'an'ı neşredebilir. Ancak yeni neslin bunu öğrenmesiyle Arap yazısını öğrenmesi arasında bir fark yoktur.

Hakkı Şenkon'un "Kur'an ve Lâtin Harfleri" (Şenkon, 1958: 59-60) başlıklı yazısında Kur'an'ın Latin harfleriyle yazılmasıyla ilgili tartışmalara cevap olduğu üzerinde durulur. Yapılan münakaşalarda Kur'an'ın bu işe uygun olmadığı anlatılmaya çalışılırken "Atatürk'ün de aynı kanata vâsil olduğu Diyânet işlerinde mevcut resmî vesikalarla sâbittir" (Şenkon, 1958: 59) ifadesi yer alır. Fakat bu işte bir kasıt olduğunu düşünen Şenkon, ayrıca şu önemli bilgileri de verir:

"Kur'an dili ve Arap edebiyatı ihtisas ve bilgi sahibi olmayan ve okullardan din derslerinin kaldırıldığı fetret devrinde yetişen bir kısım gençlerin de münakaşalara iştirak etmeleri ve hatta daha ileri gidilerek neşrettikleri beyannâmelerle yirmi altı milyon Türkün muhterem Diyanet İşleri Reisini mürtecilikle itham ederek istifaya dâ'vet edecek kadar lisan tecavüzünde bulunmaları hakiki mü'min ve Müslümanların kalplerini rencide etmiştir." (Şenkon, 1958: 59)

Asıl üzerinde durulması gereken nokta ise, Kur'an öğrenmek isteyenlerin tefsir kitaplarından öğrenmeleri üzerinde durulmasıdır. Çünkü yazara göre, meclisin dörtte üçünün ittifak etmeden değiştiremediği anayasa dururken Allah'ın emri kimse değiştiremez demektedir. Yusuf Ziya Çağlı "Hakikate vukufu olmayan bir yazara cevap Kur'an ve Latin Harfleri Meselesi" (Çağlı, 1958: 101-102) başlıklı yazısı ismi verilmeyen bir kişiye cevap niteliğindedir. Yazının cevap verdiği fikirlerden ilki "Niçin Kur'an Türkçeye çevrilmesindir." Yazarın buna cevabı Kur'an'ın anlaşılması için Türkçe olmasına gerek olmadığı, onu açıklayan birçok eserin var olduğudur. İkinci konu ise, eleştirilen kişinin "dinde reformun gerekliliği ve ibadetin Türkçe olması" fikridir. Buna cevap ise, camilerdeki vaizlerin ve hatiplerin Türkçe olarak vaaz vermeleridir. Yazara göre bu tür fikirler, milletin arasına nifak sokmaya yarar. Üçüncü olarak Kur'an'ı yeni harflerle yazmak mümkündür ve mana değişmez fikridir. Bu fikre Arapça kelimelerden örnekler verilerek cevap verilir. Yazarın bunlar haricinde asıl demek istediği, bütün eserlerin Türkçeye çevrilmesinde bir mahsur yoktur, ancak Kur'an başka bir dile çevrilemez.

Medeniyet-Matbaa-Harf İlişkisi

Doğan Özlem'e göre, Yeniçağ evrenselci bir bilimcilik hegemonyasına doğru ilerlediğinden, bu çağda "bilmek yapabilmektir" fikri ön plana çıkar. Bu yönüyle bakıldığında bilim yasacı, keşifçi, ilerlemeci bir tarz ile evrensel düşünceye uygun bir tarzdaki bilim anlayışına göre yapılanır (Özlem, 2001: 56). Buna göre Yeniçağ, bilim dünyası ile atbaşı yürür ve "bilmek" kavramı etrafında şekillenir. Bu noktadan bakıldığında olayın içerisine sosyoloji olgusu kendiliğinden dâhil olur. Çünkü bilginin kaynağı kitaptır ve bir kitap ne kadar çok ele ulaşırsa bilgi seviyesi o kadar artar. İşte matbaanın medeniyetin gelişmesindeki temel rolü budur. Nitekim Avrupa'da matbaanın ilerlemesi Latinceye karşı yerel dilleri güçlendirmiş ve Avrupa üst-kültürünün yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Böylece halk kitleleri diğer dillere çevrilen Latince eserleri okuyarak ayrıcalıklı üst

sınıflarla sınırlı olan ortak bir Batı medeniyetini benimseyebilmişlerdir (Aktürk, 2007: 170). Söz konusu durumdan hareket edildiğinde Türk modernleşmesi teknoloji, ilerleme ve medeniyet üçgeninde hareket ederek kendine çıkış yolu arar (Ağır, 2010: 60). Her ne olursa olsun medeniyetin ve köylü veya halk kesiminin bir üst noktaya ulaşması teknoloji sayesinde olacaktır. Bundan dolayı Milaslı İsmail Hakkı'nın İslam dinine mensup kişiler ilk dönemlerde çok ilerlerken sonra geriye düşmüşlerdir ifadesi oldukça yerindedir. Çünkü alfabenin değişmesi ve matbaada kullanılarak daha çok kitleye ulaşması medeniyetin ilerlemesi ve halkın kültür seviyesinin artması konusunda oldukça önemlidir.

Yukarıdaki ifadelerde haklı olduğunu vurguladığımız Milaslı İsmail Hakkı'nın bütün Garp âlimleri de bu fikirden dolayı Batı'nın ilerlediğini, İslam dünyasının yazısının gayri fenni olduğundan geri kaldığını vurgular düşüncesi abartı veya o yıllarda kendi fikirlerini kabul ettirme çabası olarak düşünülmelidir. Çünkü "medeniyet" kavramının temelinde şehir, imparatorluk ve din yer alır (Aktürk, 2007: 171). Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle Fransız İhtilali'nin etkisiyle imparatorluk dağılmaya başlamış, din unsuru üzerinde Tanzimat'tan başlayarak pozitivist düşünce hâkim olmuş, şehir unsuru İstanbul dışında çok gelişmemiştir. Ayrıca en önemli sebeplerden bir diğeri de Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlamda gerilemesidir. Bu unsurlar söz konusu olduğunda alfabe konusu Osmanlı'nın gerileme sebepleri arasında ön sıralarda yer almaz. Bundan dolayı Milaslı İsmail Hakkı makalesinin başında "dikkatten kaçmış veya önemsenmemiştir" ifadelerini kullanır.

Ekonomi-kolonyalizm ve Harf İlişkisi

Modernist dönem ile birlikte milliyetçilik olgusunun kapitalizm, sanayileşme, merkezî devletlerin kurulması, kentleşme ve laikleşme kavramları ile birlikte yürüdüğü ortaya çıkar. Milliyetçiliği bu olgulardan ayrı düşünmek imkânsızdır (Özkırımlı, 2008: 105). İzmir İktisat Kongresi'nde Kâzım Karabekir ekonomi olgusuyla harf olgusuna veya dil olgusuna vurgu yaparak değinir. Ona göre bir kavme ekonomik olarak bağlanmak o milletin lisanına hâkim olmak kaydıyla mümkün olur.

Milliyetçilik düşüncesi etrafında bu şekilde kendini korumayı düşünen Kâzım Karabekir, kolonyal bir toplum olmaktan da korkar. Bundan dolayı Latin harflerine karşı durur. Ania Loomba James Kelman'dan aldığı bir alıntıda şunları ifade eder:

"İngiliz kültürünün hegemonyasından söz ettiğimizde Londra'da Old Kent Road'da rastalayabileceğimiz kültürü kastetmeyiz, Yorkshire ya da Somerset'in edebi ya da sözlü geleneklerini kastetmeyiz. İngiltere içerisindeki başat kültürü kastederiz; İngiliz diline dayalı öbür tüm kültürler üzerinde başatlık kuran kültürden, yani Büyük Britanya'nın toplumsal, ekonomik ve politik iktidar tabanlarını topyekun denetleyen küçük bir seçkin topluluğuna ait olan kültürden söz ederiz."(Loomba, 2000: 111).

Loomba kitabın devamında ise "kolonyalizmin dili denetim altına alarak kültüre saldırdığını savunur." (Loomba, 2000: 115). Her iki ifade de bir üst kültürden ve bu kültürün dil ile diğer kültürleri hegemonya altına aldığı üzerinde durur. Kâzım Karabekir, konuşmasında bütün milletlerin Türklere hayran olduklarını ifade ederken aslında üzerinde durduğu asıl konu budur. Türklerin kendilerine özgü bir kültürü ve alfabesi olduğu, yabancıların ise bunu yıkmak ve

kendi kültürlerini benimsetmek istediklerini anlatır. Nitekim yazının sonunda da Amerika'nın baskın güç olduğunun farkında olduğunu, ancak kendi dilimizi onlara öğrettiğimiz takdirde ekonomik anlamda başarılı olacağımızı vurgular. Bu da modernist dönemin milliyetçilik anlayışına uygun bir söylemdir. "Türk yazısı güçtür, okunmaz" ifadesiyle de kolonyal söyleme antitezden oryantalist söyleme antiteze geçerek Doğu toplumları küçük görmeye karşı harf bağlamında bir başkaldırı örneği gösterir.

Benzer dil politikasını Rusya Türk dünyasına uygular. Özellikle Rusların dil ve din konusunda Türk cumhuriyetlerini Ruslaştırma politikası da oryantalist düşüncenin farklı bir yansımasıdır. Makalelerde geçen Azerbaycan'da Latin harflerinin kabulü düşüncesi Türk dünyasını Türkiye'den ayırma projesi olduğu kadar oryantalist yapının da karşılığıdır.

Sonuç

Tarihin kadim dönemlerinden itibaren birçok alfabe kullanan Türkler, Meşrutiyetle birlikte Osmanlı alfabesi üzerinde düşünmeye başlar. Osmanlı Devleti'ndeki bazı Batılı aydınlar Latin harflerinin kabulü taraftarı iken *Sebilürreşad* dergisi Latin harflerinin karşısındadır. Dergide yayınlanan yazılardan bir kısmı harflerin değiştirilmesi yerine harflerin ıslah edilmesi taraftarıdır. İlk önce milletlerin terakkisinde harflerin rolü üzerinde duran yazılarda medeniyet ile harfler arasında bir bağlantı kurulur. Çünkü matbaaya kolaylıkla uygulanan harfler sayesinde Batı'da okuryazar oranı artmıştır. Bundan dolayı Osmanlı harflerinin bitişmemesi Türk ve İslam toplumunun gelişmesi açısından gereklidir. Diğer taraftan çocukların okuyup yazmaları da harflerin bitişmemesi sayesinde daha da kolaylaşacaktır.

Dergideki yazılardan bir kısmı Latin harflerinin tamamıyla karşısındadır. Ancak burada dergi kendi yayın politikasına göre bazı kişilerin görüşlerine yer vererek Latin harflerine bakışını da vurgular. Özellikle İzmir İktisat Kongresinde Kâzım Karabekir'in Latin harfleri aleyhindeki konuşması derginin sayfalarında yer alır. Kâzım Karabekir, bu yazıda olaya farklı bir taraftan bakarak Latin harflerinin kabulünün Türk milletini ecnebileştirme çabası olduğuna dikkat çeker. Ancak daha sonra bu fikirden vazgeçerek Latin harflerinin kabulünü onaylamasına da dergide yer verilir.

Latin harflerinin kabulünün açacağı diğer sorun ise, Türk dünyası ile Türkiye'nin bağıni koparmasıdır. Çünkü Rusya'nın asıl isteği budur. Nitekim Azerbaycan bunu kabul etmiş, ancak büyük bir sorunla karşılaşmıştır. Bundan dolayı Türkiye'de yaşayan Türklerin Latin harflerine geçmesinin tam bir felaket olacağı vurgulanır. Derginin ikinci yayın döneminde ise Kur'an'ın Latin harfleriyle yazılıp yazılamayacağı konusu üzerinde durulur. Buna göre yazılarda kesin olarak Kur'an'ın Latin harfleriyle yazılamayacağı vurgulanır.

Kaynaklar

- Ağır, A. (2010). Köroğlu'ndan Erken Dönem Cumhuriyet Şiirine Edebiyat ve Teknoloji. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 54-74.
- Aktürk, Ş. (2007). Braudel'den Elias'a Huntington'a "Medeniyet" Kavramının Kullanımları. *Doğu Batı*, 41, 147-175.

- Çağlı, Y. Z. (1958). Hakikate vukufu olmayan bir yazara cevab Kur'an ve Lâtin Harfleri Meselesi, *Sebilürreşad*, 282, 101-102.
- Debus, E. (2009). *Sebilürreşâd*. (Çev. Atilla Dirim). İstanbul: Libra Yayınları.
- Doktor Milaslı İsmail Hakkı. (1335). Milletlerin Terakkisinde Elifbanın Hassası. *Sebilürreşad*, 421-422, 119-122.
- Elmallı Hasan Efendizade Arif. (1330). Yeni Hurufun El Yazısına Ait Birkaç Söz. *Sebilürreşad*, 289, 56.
- Gülmez, N. (2006). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Harfler Üzerine Tartışmalar*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm Postkolonyalizm*. (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Milaslı İsmail Hakkı. (1330). Yeni Yazının El Yazısında da Bitişmemesi Büyük Meziyettir. *Sebilürreşad*, 290, 70-71.
- Özkırmıllı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özlem, D. (2001). Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* (ss. 53-66), İstanbul: Metis Yayınları.
- Şenkon, Hakkı (1958). Kur'an ve Lâtin Harfleri Kur'anı Kerim Lâtin harflerile niçin yazılamaz. *Sebilürreşad*, 279, 59-60.
- (İsimsiz). (1339). Latin Hurufu Meselesi. *Sebilürreşad*, 525-526, 47-48.
- (İsimsiz). (1339). Latin Harfinin Kabulü. *Sebilürreşad*, Cilt: 21, Sayı, 530-531, s. 78.
- (İsimsiz). (1339), Latin Hurufu. *Sebilürreşad*, 530-531, 82-83.
- (İsimsiz), (1339), Latin Hurufu. *Sebilürreşad*, 569-570, 191-192.
- (İsimsiz). (1343). Latin Hurufatı Aleyhinde Mühim Bir Rapor. *Sebilürreşad*, 627, 45.
- (İsimsiz). (1343). İslam Harfi Yerine Latin Hurufatı. *Sebilürreşad*, 634, 157.
- (İsimsiz). (1958). Kur'an ve Latin Harfleri Lâtin harfleriyle Kur'an Değil, Türkçe bile doğru dürüst yazılamaz. *Sebilürreşad*, 279, 52-53.
- (İsimsiz). (1958). Kur'anın Lâtin Harflerile Yazılmaması Hakkında Başvekâlete ve Diyanet riyasetine çekilen telgraflar. *Sebilürreşad*, 279, 55-58.